

СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ І НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Проаналізовано існуючі в науці кримінального права підходи до проблеми розмежування стадій вчинення злочину від незакінченого злочину та запропоновано власне бачення щодо розв'язання даної проблематики.

Ключові слова: стадії вчинення злочину, незакінчений злочин, готування до злочину, замах на злочин, закінчений злочин.

Постановка проблеми. В умовах значних соціальних перетворень, спрямованих на побудову правової держави та громадянського суспільства в Україні, важливими залишаються питання практики застосування та вдосконалення положень нового Кримінального кодексу України 2001 року. Одним із інститутів українського кримінального права, що зазнав суттєвих змін у зв'язку із прийняттям КК 2001 року, є інститут незакінченого злочину. Питання про кримінальну відповідальність за незакінчений злочин завжди було актуальним у вітчизняній кримінально-правовій науці. Однак у кримінально-правовій теорії протягом усієї історії її існування не було єдиної думки ні щодо визначення поняття «стадії злочину» і його співвідношення із поняттям «види незакінченого злочину», ні щодо поняття готування та замаху на злочин та необхідності криміналізації різних їх видів. Вищевикладене свідчить про те, що питання відмежування стадій вчинення злочину та незакінченого злочину актуальне та потребує подальшого дослідження.

Ступінь наукової розробки проблеми. При формулюванні теоретичних положень використані праці: Ю.В.Александрова, М.Д. Дурманова, В.Д. Іванова, В.А.Клименка, Н.Ф. Кузнецової, А.П. Козлова, П.С.Матишевського, М.І.Мельника, Г.В. Назаренко, А.А. Піонтковського, М.П. Редіна, А.І. Сітнікової, М.С.Таганцева, І.С. Тишкевича, В.П. Тихого, А.Н.Трайніна, М.Д.Шаргородського, М.І.Хавронюка, А.В. Шевчука та інші.

Мета даної статті - проаналізувати ступінь наукової розробки проблеми та провести відмежування «стадій вчинення злочину» від «незакінченого злочину».

Виклад основного матеріалу. Визначаючи поняття злочину (ст.11 КК України), складу злочину як підстави кримінальної відповідальності (ст.2 КК України), законодавець має на увазі закінчений, тобто завершений злочин [1, с. 21]. Це ж стосується і всіх редакцій диспозицій статей Особливої частини Кримінального кодексу України. Однак у житті нерідко трапляється, що через

певні причини задуманий особою злочин реалізується не до кінця. Тому для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, становлять небезпеку не лише закінчені, тобто цілком виконані чи доведені до кінця злочини, але й такі умисні дії, що створюють умови для подальшого вчинення злочину, а також безпосередньо спрямовані на його вчинення, але і не закінчені через причини, що не залежали від волі винного [2, с. 95].

Розділ III Загальної частини КК України має назву «Злочин, його види та стадії», в якому визначено поняття злочину, класифікація злочинів, закінчений та незакінчений злочин, готування до злочину, замах на злочин, кримінальна відповідальність за незакінчений злочин і добровільна відмова при незакінченому злочині.

В.П. Тихий, зазначає, що статті 13-17 КК України присвячені стадіям злочину, тому у назві розділу III Загальної частини КК і застосовується термін «стадії злочину». КК України визнає злочинними та карними три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину (стаття 14 КК); 2) замах на злочин (стаття 15 КК); 3) закінчений злочин (частина перша статті 13 КК) [3, с. 104-105].

Однак у чинному законодавстві не розкривається зміст терміна «стадія злочину», натомість у ч. 2 ст.13 КК Загальної частини КК України закріплено, що незакінченим злочином є готування до злочину та замах на злочин. На нашу думку, такий підхід не позбавлений недоліків, адже передбачивши терміни «стадії злочину» та «незакінчений злочин» і не розкривши їх зміст, як у теорії, так і на практиці виникає проблема розуміння їх суті та співвідношення.

Зауважимо, що термін «стадії вчинення злочину» поряд з іншими його найменуваннями - «етапи здійснення злочину», «ступені розвитку злочинної діяльності» - досить широко використовувався у працях учених-криміналістів. Традиційно в наукових дослідженнях незакінчена злочинна діяльність пов'язувалась і зі стадіями вчинення злочину, і у більшості випадків ототожню-

валась із готуванням до злочину, замахом на його вчинення і закінченим злочином, хоча існували й інші думки [4, с.7; 5, с.4]. Професор С.В. Познишев виділяв три стадії вчинення злочину: готування, замах і закінчений злочин [6, с. 344].

Однак значна частина вчених, характеризуючи стадії вчинення злочину, пропонували ширший обсяг цього поняття. Тому до стадії вчинення злочину відносили п'ять стадій: а) виникнення умислу, б) виявлення умислу, в) готування до злочину, г) замах на злочин і д) закінчений злочин [7, с. 15-16].

Такої позиції дотримувалися і деякі радянські вчені. Професор О.А. Герцензон, аналізуючи проблему стадій, перераховує чотири стадії: а) виникнення умислу (наміру), б) готування до злочину, в) саме злочинне діяння, г) злочинний наслідок. Критерієм такого розмежування, на його думку, є ступінь реалізації злочинного наміру. Пізніше О.А. Герцензон запропонував іншу схему стадій вчинення: а) виникнення умислу, б) виявлення умислу, в) готування до злочину, г) замах на вчинення злочину, д) закінчений злочин. Як видно, перелік доповнений новою стадією - виявленням умислу, «саме злочинне діяння» замінено «замахом», «злочинний наслідок» замінено «закінченим злочином». Також, на думку вченого, критерієм розмежування стадій варто вважати близькість настання суспільно небезпечних наслідків. Зазначимо, що О.А. Герцензон вважав, що стадії вчинення злочину властиві тільки умисним злочинам із матеріальним складом [8, с.346].

Професор А.А. Піонтковський виключив із переліку стадію виникнення умислу, вважаючи, що першою стадією є виявлення умислу, другою - готування до злочину, третьою - замах на злочин, четвертою - закінчений злочин [9, с.403]. Заперечуючи наявність стадії виявлення умислу, на думку М.Д. Дурманова, першою стадією вчинення злочину є виникнення умислу, а далі в тій же послідовності, що й в інших авторів. Обґрунтовуючи свою позицію, М. Д. Дурманов зазначає, що стадія виявлення «голового» умислу не є етапом на шляху до реалізації умислу і не відрізняється від формування умислу. Такої позиції дотримувалися й інші вчені [10, с.30]. Однак у більшій частині публікацій з проблем стадій вчинення злочину проводився аналіз тільки трьох стадій, які були зазначені в кримінальному законі: а) готування до злочину, б) замах на вчинення злочину, в) закінчений злочин. Такої ж позиції, за окремим винятком, дотримуються автори наукових праць останніх років [11, с.261].

Вищевикладене свідчить про відсутність у науці кримінального права єдності думок щодо проблеми стадій вчинення злочинів. Погоджуючись із думкою Л.Д. Єрмакової, в оцінці такої розмаїтості поглядів відносно поняття стадій, їх змісту і кількості: «такі різні позиції ..., - пише вона, - можна пояснити тим, що автори мають на увазі різні поняття: перше поняття пов'язане і зі стадіями розвитку злочинної діяльності від виникнення умислу і до його закінчення, а друге - фактами, коли злочинна діяльність особи переривається через обставини, які не залежать від неї, і злочин незакінчений» [12, с.4].

Ще раніше М.Д. Дурманов писав, що термін «стадії вчинення злочину» необхідно вживати у двох значеннях: 1) для визначення тих етапів, які проходять закінчені злочини й 2) для визначення особливостей відповідальності за злочинне діяння залежно від етапу, на якому було припинене вчинення злочину [13, с.11, 13]. Позицію М.Д. Дурманова підтримувала Н.Ф.Кузнєцова, яка чітко розмежувала два поняття стадій: 1) стадії вчинення злочину і 2) види незакінченого злочину. До першого поняття стадій відносились: а) формування умислу (умисел на вчинення злочину), б) підготовчі дії, в) виконання злочину, г) настання суспільно небезпечних наслідків. Для поняття стадій у другому значенні була збережена нею термінологія, яка визначена в законі (ст. 19 КК РСФСР 1926 р.): а) готування, яке ототожнюється і зі стадією підготовчих дій, б) замах, який тотожний стадії виконання злочину, в) закінчений злочин тотожний стадії настання суспільно небезпечних наслідків. Стадія формування умислу знаходиться поза рамками кримінально-правових відносин, тому не має значення. Л.М. Колодкін, використовуючи поняття готування й замаху на злочин, які були закріплені в кримінальному законі, намагався розмежувати і виявити відмінності між поняттями «стадії злочину» і «стадії умисної діяльності, які спрямовані на досягнення злочинного наслідку» [14, с.27].

У подальшому Н.Ф. Кузнєцова дотримувалася своєї думки щодо вивчення проблеми стадій вчинення злочинів, хоча прямо й не пише про два поняття стадій. Формування умислу вона розглядає як основу для розвитку етапів, які проходить злочин від початку до кінця, і виділяє три таких етапи: а) підготовчий до вчинення злочину, б) виконання об'єктивної сторони складу злочину, в) закінчення злочину з настанням суспільно небезпечних наслідків, а також уточнила поняття видів незакінченого злочину шляхом включення ознаки припинення, через обставини,

які не залежать від волі особи. Готування до злочину - це перервані підготовчі дії. Без припинення - немає готування. Замах - це перерване виконання складу злочину. Н.Ф. Кузнєцова зазначає, що перервані етапи вчинення злочину не можуть за своєю суттю призвести до закінченого злочину. Стадії ж як етапи вчинення злочину виключають їх припинення» [15, с.39-41].

Спроби розмежувати поняття «стадій вчинення злочину» і «незакінченого злочину» зроблені й іншими вченими [7, с.8-9]. Деякі з них тільки згадують про подвійний підхід до вивчення стадій вчинення злочину, однак досліджують дане поняття в межах кримінально-правового інституту, не розкриваючи його суті й змісту [16, с.261]. Однак більшість авторів відповідних розділів підручників з кримінального права пишуть про стадії вчинення злочину, а не про види незакінченого злочину, як пропонують окремі вчені, виходячи з аналізу ст.13-16 КК України, хоча термін «стадія» у них не вживається. Така позиція обґрунтовується тим, що готування до вчинення злочину й замах на вчинення злочин є складовою частиною закінченого злочину.

Автор вважає, що така думка з приводу оцінки змісту ст. 13 КК України найбільш правильна. Адже не випадково, в ч.1 ст. 13 КК України закріплене поняття закінченого злочину, а в ч. 2 тієї ж статті розкривається зміст незакінченого злочину. Закон ніби підкреслює нерозривний зв'язок двох понять, які мають єдину соціальну сутність. Суспільна небезпека, як основна ознака злочину, властива не тільки закінченому злочину, але й діям, які передують його завершенню. Діяння, які характеризують готування й замах, визнаються законом злочинними, якщо вони, не досягнувши стадії закінченого злочину, були перервані через причини, які не залежать від винної особи. Якщо ж винний вчинив діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, то стадії готування й замаху, переростаючи одна в одну, утворюють єдине злочинне діяння - закінчений злочин. Для розмежування готування й замаху від закінченого злочину закон об'єднує зазначені стадії єдиним поняттям - «незакінчений злочин».

Однак зауважимо, що не всі вчені розділяють таку думку. Так, А.П. Козлов, як прихильник подвійного підходу до проблеми стадій вчинення злочину, жорстко розмежує стадії вчинення злочину й незакінчений злочин, вважаючи їх різними кримінально-правовими явищами, кожне з яких розвивається за своїми законами [7, с. 9, 33-35]. Тому, на його думку, варто говорити (стосовно положень кримінального закону) не про стадії

вчинення злочину, а про види незакінченого злочину. А.П. Козлов пише: «соціальна й правова сутність незакінченого злочину визначена тим, що він через свої об'єктивні та суб'єктивні властивості в тій чи іншій мірі віддалений від можливого закінченого злочину» [7, с.15].

Дана точка зору, на нашу думку, не позбавлена недоліків, а тому і викликала заперечення з боку інших учених. Погоджуємось із професором Л.Д. Єрмаковою, що при дослідженні проблеми стадій вчинення злочину варто говорити не про самостійні явища, а про поняття, які відображають явища об'єктивної дійсності, як для першого, так і для другого значення терміна «стадій» [12, с.6]. Різниця між двома поняттями полягає в тому, що перше визначає безперервний розвиток закінченого злочину. Адже вчинюване суспільно небезпечне посягання - це певний процес, який має місце у просторі і часі. Тому злочинна діяльність, як правило, проходить у своєму розвитку ряд етапів (стадій). Кримінальний закон не визначає ці етапи, в ньому тільки передбачені ознаки, які характеризують злочин як закінчений. Отже, поняття про стадії розвитку злочинної діяльності - це теоретичне поняття про весь процес вчинення злочину як про психічну, так і фізичну діяльність особи. Але дане поняття має практичне значення і є основою для законодавця при визначенні поняття незакінченого злочину.

Друге поняття (у рамках кримінально-правового інституту) - це законодавче визначення двох стадій, на яких злочин був перерваний. Воно використовується судом для кваліфікації й призначення покарання в тих випадках, коли злочин не був доведений до кінця, через причини, які не залежать від волі особи. Охороняючи суспільні відносини, кримінальний закон передбачає відповідальність не тільки за закінчений злочин, але й за незакінчений злочин, тому між даними поняттями існує нерозривний зв'язок [12, с.6]. Передбачені в КК України поняття готування й замаху не виражають сутність будь-якого іншого явища, а характеризують у законодавчій формі дві стадії, які виділені з процесу вчинення злочину, як найнебезпечніші для суспільства, якщо задуманий злочин не доводиться до кінця.

Висновки. КК України визнає злочинними та караними три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину (ст.14 КК); 2) замах на злочин (ст.15 КК); 3) закінчений злочин (ч.1 ст.13 КК). Перші дві стадії - готування до злочину та замах на злочин - носять назву «незакінчений злочин» і є його видами.

Тому для усунення розбіжностей з приводу тлумачення понять «стадії вчинення злочину» та «незакінчений злочин» автор пропонує внести зміни до ч. 2 ст.13 КК України і викласти її в такій редакції: «Незакінченим злочином визнаються стадії готування до злочину та замаху на злочин».

Список літератури

1. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
2. Шевчук А.В. Поняття та види стадій вчинення злочину / А.В. Шевчук // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 91: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2000. – С.95-98.
3. Тихий В. Закінчений та незакінчений злочин. Кримінальна відповідальність за незакінчений злочин (коментар до статей 13, 16 Кримінального кодексу України) / В.П. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. - №2. – С.104-109.
4. Чебишев-Дмитриев А. О покушение / А. Чебишев-Дмитриев. - СПб., 1866. - 153 с.
5. Орлов А.Н. О покушение на преступление по началам науки и современным законодательствам / А.Н. Орлов. - М., 1868. – 160 с.
6. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права / С.В. Познышев Изд. 2-е испр. и доп. - М., 1912. – 312 с.

7. Козлов А.П. Стадии и неоконченное преступление / А.П. Козлов. – Красноярск: Изд-во КГУ, 1993. – 182 с.

8. Герцензон А.А. Уголовное право: Общая часть / А.А. Герцензон. – М.: РИО ВЮА, 1948. – 496 с.

9. Курс советского уголовного права в шести томах. Т.2. Преступление / А.А. Пионтковский. – М.: Наука, 1970. – 516 с.

10. Шаргородский М.Д. Вопросы общей части уголовного права / М.Д. Шаргородский. – Ленинград: Издательство ЛГУ. – 1955. – 126 с.

11. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: курс лекций / [Г.А. Есаков, А.И. Рарог]; под. ред. А.И. Рарога. – М.: ТК Велби, 2005. – 480 с.

12. Ермакова Л.Д. Стадии совершения преступления /Л. Д. Ермакова. // Уголовный процесс. -2005. - № 9. - С. 3 – 12.

13. Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н.Д. Дурманов. – М., 1955. - 212 с.

14. Колодкин Л.М. Стадии преступления и предупреждение преступлений / Л.М. Колодкин. – К., 1974. - 186 с.

15. Кузнецова Н.Ф. Ответственность за приготовление и покушение по советскому уголовному праву / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 204 с.

16. Кримінальне право України. Загальна частина / [відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв]. – К.: Правові джерела, 2002. – 432 с.

Стаття надійшла до редколегії 17 травня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.К. Якимчуком.

M.D. Dyakur

Stages of a crime and an incomplete crime: problems differentiation

Summary

In the articles analyzed in the existing science of criminal law approaches to the problem differentiation steps from unfinished crime and the author proposed his own vision for addressing these problems. Indeed, under the Criminal Code of Ukraine and the notion of making an attempt not express the essence of any phenomenon, characterized in legislative form two phases, which are isolated from the process of committing a crime as a danger to society if the intended crime is not necessary to the end.

Key words: stage of the crime, an incomplete crime, preparation of a crime, attempted crime, the completed crime.

M.D. Dyakur

Стадии совершения преступления и неоконченное преступление: проблемы разграничения

Аннотация

Проанализированы существующие в науке уголовного права подходы к проблеме разграничения стадий совершения преступления от неоконченного преступления и автором предложено собственное видение относительно решения данной проблематики. Ведь предусмотренные в УК Украины понятие приготовления и покушения выражают не сущность любого другого явления, а характеризуют в законодательной форме две стадии, которые выделены из процесса совершения преступления, как опаснейшие для общества, если задуманное преступление не приводится до конца.

Ключевые слова: стадии совершения преступления, неоконченное преступление, приготовление к преступлению, покушение на преступление, оконченное преступление.